

Tempel | Kerk Museum Jaarverslag 2021

Inhoud

1. Inleiding	pag. 1
2. UNESCO Werelderfgoed	1
3. Openstellingen en bezoekers	2
4. Publieksinformatie en communicatie	3
5. Educatie	4
6. Vrijwilligers	4
7. Organisatie	5
8. Scholing en informatievoorziening	5
9. Interne en externe relaties, samenwerking	6
10. Collectie en beheer	7
11. Toekomst Grote Kerk	8
12. Een kijkje naar 2022	8

1. Inleiding

Het Tempel | Kerk Museum Elst blikt terug op een bijzonder jaar. Een jaar van gedwongen rust én van veranderingen. Een jaar waarin het corona-virus in allerlei varianten bleef rondwaren. Maar ook een jaar waarin de Nedergermaanse Limes de status van UNESCO Werelderfgoed kreeg. Een jaar waarin het museum tot eind juni gesloten was en waar het in de andere maanden heel veel bezoekers mocht ontvangen. Een jaar waarin afscheid genomen werd van vijf bijzondere en trouwe leden van de museumcommissie, vrijwilligers die zich jarenlang hebben ingezet en onnoemelijk veel hebben bijgedragen aan wat het museum nu is en kan presenteren. Maar ook een jaar waarin een relatief groot aantal enthousiaste nieuwe vrijwilligers verwelkomd mocht worden. Een jaar van aandacht voor behoud van het erfgoed, maar ook één waarin aanzetten gemaakt werden voor de toekomst van het museum.

2. UNESCO Werelderfgoed

Eind juli 2021 kreeg de Nedergermaanse Limes de UNESCO-Werelderfgoedstatus. Als onderdeel van dit archeologische monument worden de overblijfselen van de Gallo-Romeinse tempels in Elst van “internationale allure” genoemd en vergeleken met de piramides van Egypte en de Chinese Muur.

In het museum vonden twee grote evenementen plaats om uitgebreid stil te staan bij de internationale erkenning. Door Erfgoed Gelderland geïnitieerd en in samenwerking met de museumcommissie georganiseerd was er op 31 juli de Gelredag. In de ochtend werd de archeologie-bak officieel geopend. Deze bak gaat onderdeel uitmaken van het programma van de gezinsactiviteit. Daarna vonden lezingen plaats. In de middag waren er rondleidingen. Voor zowel de morgen als de middag was online-aanmelding noodzakelijk.

Op 23 oktober vond een Romeinendag plaats, georganiseerd door de gemeente Overbetuwe. In het centrum van Elst werden informatieborden onthuld en er was een Romeinenmarkt. In het Tempel | Kerk Museum vonden allerlei activiteiten plaats, waarbij vrijwel de gehele museumcommissie actief was. Kinderen konden aan diverse activiteiten deelnemen en aan de rondleidingen deden mensen van alle leeftijden mee. Het aantal bezoekers overtrof alle verwachtingen.

3. Openstellingen en bezoekers

Door coronamaatregelen én door de toekenning van de Werelderfgoedstatus was 2021 geen doorsnee jaar wat betreft openstellingen en bezoekersaantallen.

Tot 1 juli was het museum gesloten. Vanaf dat moment tot 1 november konden bezoekers zich voor een zaterdag-rondleiding online aanmelden. Voor ma t/m vr was het mogelijk per mail een rondleiding aan te vragen bij de koster.

Er gold een maximale groepsgrootte van 6 volwassenen. Vanaf 1 oktober was dat 10. Het museum gewoon binnenlopen behoorde niet tot de mogelijkheden.

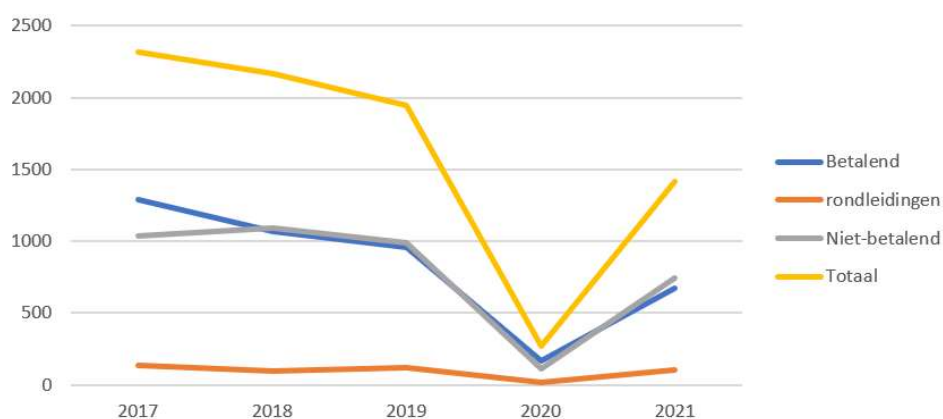
Vanaf 1 november verviel de noodzaak zich voor een zaterdagrondleiding aan te melden, maar een toegangscontrole kwam voor alle bezoekers van de kerk en de max groepsgrootte bleef. En vanaf half december was het museum weer geheel gesloten door een nieuwe lockdown.

Echter, 2021 was qua aantal bezoekers geen slecht jaar, in aanmerking nemend dat het museum slechts zes maanden geopend was. De Werelderfgoedstatus leverde in de zomer en herfst veel belangstelling op. Veel bezoekers wilden het erfgoed zelf komen bekijken. Behalve tijdens de twee genoemde evenementen en bij een aangemelde of aangevraagde rondleiding konden zij op de Open Monumentendag in september in het museum (hernieuwd) kennismaken met het bijzondere erfgoed en de verhalen.

Bij de getallen in onderstaande tabel moet worden aangetekend dat de bezoekersaantallen voor 2021 exact lijken, maar dat voor de niet-betalenden niet zijn. Op de Romeinendag op 23 oktober was het door de grote toeloop onmogelijk alle bezoekers te tellen. Daarvoor is een schatting gemaakt, die in de cijfers is verwerkt. Het aantal rondleidingen is wel juist en relatief hoog. Deze werden gegeven aan betrekkelijk kleine groepen.

Bezoekersaantallen en het aantal aangevraagde rondleidingen

	Betalende bezoekers	Aantal rondleidingen	Niet-betalende bezoekers	Totaal aantal bezoekers
2017	1286	135	1033	2319
2018	1071	95	1093	2164
2019	957	123	991	1948
2020	163	18	108	271
2021	676	107	743	1419

4. Publieksinformatie en communicatie

Mede door de onregelmatige openstellingen veroorzaakt door coronamaatregelen kon in 2021 van een evenwichtige publieksinformatie en communicatiestrategie nauwelijks sprake zijn. Via de website, de sociale media en lokale pers is zoveel mogelijk informatie over veranderingen in openingstijden, manieren van aanmelden voor rondleidingen en bijzondere activiteiten gecommuniceerd.

In de loop van het jaar is de website vernieuwd en geactualiseerd. Dit online medium is deel van de website van de PG-Elst. Via Facebook en Instagram zijn veel geïnteresseerden bereikt. Ook websites van derden met info over het museum, zoals mijngelderland.nl, zijn zoveel mogelijk geactualiseerd.

Het opzetten van een communicatiebeleid is door de onregelmatigheden en onmogelijkheden verplaatst naar komende jaren.

In woonzorgcentrum Tertzio was in mei en juni een fototentoonstelling te zien, met als thema “75 jaar Market Garden”. Deze zou al in 2020 gehouden zijn, maar is i.v.m. corona een jaar uitgesteld. De museumcommissie richtte de tentoonstelling in en een van de vrijwilligers vertelde het verhaal bij de foto's tijdens een koffiemoment van de bewoners. Voor hen is er een boekje met achtergrondinfo gemaakt om een en ander nog eens na te lezen.

“De geheimen van de grote kerk in Elst. Van een Romeinse tempel, via een vroeg middeleeuwse kerk tot aan de huidige Grote Kerk van Elst. De inwoners van de Betuwe gebruiken deze plek in het centrum van Elst al meer dan tweeduizend jaar voor het uitoefenen van hun religie.” Dit is de beschrijving van een – korte – informatiefilm over het museum van De Ridders van Gelre (Omroep Gelderland), uitgezonden op 31 mei 2021.¹

Bij twee gelegenheden presenteerde het museum zich op een markt. De eerste was in oktober op de Dag van de Arnhemse Geschiedenis bij de Romeinse tuin in Elderveld. Behalve geïnteresseerde bezoekers kwam ook keizer Trajanus de kraam met een bezoek vereren. Tijdens de Romeinendag in Elst, nog geen week later, was het museum ook aanwezig op de Romeinse markt. Gedurende de hele dag was hier belangstelling voor het erfgoed dat in de Grote Kerk bewonderd kan worden.

¹ Voor wie de uitzending gemist heeft of nog wil terugkijken:

<https://www.youtube.com/watch?v=Ndn-kcwOnpE>

Tijdens de lockdowns zijn twee vrijwilligers wandelroutes nagegaan en hebben onderzocht hoe het museum erin is opgenomen. Hun resultaten zijn nog niet gepresenteerd.

5. Educatie

In 2021 kwamen slechts twee groepen van één basisschool voor een interactief bezoek naar het museum. Drie hoogste klassen van gymnasia, fietsend of lopend langs de Limes, bezochten het museum voor “een pittige rondleiding”. Ze werden in kleinere groepen dan gebruikelijk rondgeleid. In deze aantallen van schoolbezoeken is het effect van corona sterk aanwezig.

De familierondleidingen voor kinderen tussen ongeveer 7 en 12 jaar en hun (groot-)ouders worden vanaf 2021 aangeboden als gezinsactiviteit. De kindvriendelijke activiteiten zijn uitgebreid met de archeologiebak en een pauzemoment met film. Kinderen maken op een speelse manier kennis met het werk van een archeoloog en krijgen besef over “Wat is oud en belangrijk om te bewaren?”

In totaal vond dit jaar zes keer een gezinsactiviteit plaats, met in totaal 51 deelnemers (25 volwassenen en 29 kinderen). Aanmelden was noodzakelijk en gebeurde online.

Een groep kinderen van de basiscatechese van de PG-Elst bezocht het museum in juli tijdens hun afsluitende weekend. Voor een aantal van hen én voor hun begeleiders was het een bijzondere ervaring.

6. Vrijwilligers

Op 1 januari 2021 bestond de museumcommissie uit 17 vrijwilligers; op 31 december waren 19 vrijwilligers actief. Beide aantallen zijn exclusief de kosten, die onder meer de aanvragen voor doordeweekse rondleidingen en het regelen van de kerksleutel voor haar rekening neemt.

In 2021 vonden er relatief veel personele veranderingen plaats. Vijf ervaren vrijwilligers stopten met het werk voor het museum, voornamelijk vanwege hun leeftijd en persoonlijke omstandigheden. Van hen is uitgebreid en op een voor ieder van hen passende manier afscheid genomen.

Een wervingscampagne op TV (met dank aan Omroep Gelderland) en persoonlijke contacten leverden een aantal enthousiaste potentiële kandidaten op. Twee leden van de werkgroep Vrijwilligers voerden kennismakingsgesprekken en uiteindelijk zijn zeven mensen gaan meewerken in de museumcommissie. Zij ontvingen een introductie-rondleiding en een op-maat-inwerkperiode.

Onregelmatige openingsmogelijkheden, beperking van de groepsgrootte bij een rondleiding, de vele aanvragen voor rondleidingen na de toekenning van de Werelderfgoedstatus én de grote evenementen om dit feit te vieren, vroegen een grote inzet van de vrijwilligers.

7. Organisatie

De organisatie van de museumcommissie is niet wezenlijk veranderd ten opzichte van voorgaande jaren. Naast de diverse bijeenkomsten van de verschillende werkgroepen en van het bestuur, vond zes maal een gezamenlijke vergadering plaats – waarvan 3x per Zoom. Het Zoom-vergaderen was voor velen nieuw.

In oktober vond een, fysieke, inhoudelijke bijeenkomst plaats, met als thema's: veiligheid in het museum en een vijftal onderwerpen die (de toekomst) van het museum aangaan. Ook bij deze activiteiten toonden de vrijwilligers hun enorme en blijvende betrokkenheid.

Halverwege het jaar heeft een personele verandering in het bestuur plaatsgevonden. De penningmeester legde zijn taken als bestuurslid neer en is aan het einde van het jaar met zijn werkzaamheden voor het museum gestopt. Vanaf 1 september trad een algemeen bestuurslid toe. Hij neemt per 1 januari 2022 het penningmeesterschap over.

De werkgroep Presentatie en Registratie (van de collectie) is door vertrek van een van de vrijwilligers en uitbreiding met een van de nieuwe vrijwilligers van personele samenstelling doch niet qua omvang veranderd. De werkgroep Educatie is uitgebreid met een nieuwe vrijwilliger.

In december is door de museumcommissie besloten tot het instellen van een werkgroep Facilitair, die zich onder meer zal bezighouden met de condities waaronder het erfgoed en de collectie behouden moeten en kunnen worden. De erkenning als UNESCO Werelderfgoed geeft een extra impuls aan het besef dat het van belang is het unieke erfgoed in de Grote Kerk onder de juiste condities te bewaren. De werkgroep gaat samen met de kerkrentmeesters bekijken wat daar voor nodig is.

8. Scholing en informatievoorziening

In de eerste maanden van het jaar was het door de sluiting van het museum onmogelijk bezoekers te ontvangen en rondleidingen te geven. Voorafgaand aan de heropening in juli namen de meeste vrijwilligers deel aan een opfrisrondleiding.

De zogenoemde Gidsengids is bewerkt en in een geactualiseerde versie gepresenteerd aan de museumcommissie. Deze gids bevat informatie over het vrijwilliger zijn, de organisatie van het museum en de inhoud van een rondleiding. Het tweede deel bestaat uit artikelen met achtergrondinformatie.

De interne nieuwsbrief is 10x verschenen, met actueel nieuws en algemene informatie, zodat vrijwilligers in de weken tussen de vergaderingen op de hoogte kunnen blijven wat er in, om en voor het museum gebeurt. Voor de nieuwsbrief werden bijdragen geleverd door diverse museumcommissieleden.

Evenals in voorgaande jaren is de leesmap verzorgd door een vrijwilliger. Per 1 augustus werd deze taak overgenomen door een van de nieuwe vrijwilligers. Behalve kwartaalbladen als Venster van de Stichting Oude Gelderse Kerken en Archeologie in Nederland en het magazine van VisitArnhemNijmegen, werden een viertal boeken rondgestuurd, waaronder “De orgels van de Grote Kerk te Elst” van de orgelcommissie en “Cultuur in Elst” van de historische vereniging Marithaime.

Tussen alle gewone bezigheden, wisselende corona-maatregelen en bijzondere erfgoed-festiviteiten door was het mogelijk een studiedag voor de museumcommissie te laten doorgaan. Op het programma stonden bezoeken aan Restaura, het Thermenmuseum en de St. Pancratius-kerk in Heerlen. Met tussendoor een gezamenlijke lunch en uiteraard Limburgse vlaai.

9. Interne en externe relaties, samenwerking

Met de kunstcommissie van de PG-Elst heeft een overleg plaatsgevonden over samenwerking tijdens openstellingen van kerk (lees: kunst) en museum tijdens coronatijd.

Twee leden van de museumcommissie waren aanwezig op de Limesdag in Het Valkhof Nijmegen. Wethouder Dimitri Horsthuis-Tangelder nam tijdens deze bijeenkomst het officiële document “Bevestiging van inschrijving in de UNESCO lijst van Werelderfgoederen” in ontvangst uit handen van de minister van OC&W.

Museum Het Valkhof in Nijmegen organiseert ter gelegenheid van de Werelderfgoedstatus van de Nedergermaanse Limes in 2022 een tentoonstelling met de naam Moving Stories: de rijkdom van de Limes. Voor deze tentoonstelling zijn in het Tempel | Kerk Museum foto's gemaakt. Enkele daarvan zullen opgenomen worden in de tentoonstelling en in een publicatie.

Aan diverse online-bijeenkomsten is dit jaar deelgenomen door een of meer leden van de museumcommissie. Daaronder waren de digitale Romeinendag, een symposium over Het Verhaal van Gelderland, een bijeenkomst van het Romeinennetwerk, ledenvergaderingen van Erfgoed Gelderland, een bijeenkomst over toegankelijkheid van een museum voor diverse doelgroepen en een over het Faro-verdrag. Dit verdrag beoogt burgers te laten participeren in het beheer en behoud van erfgoed én in het zichtbaar zijn ervan. Twee vrijwilligers zijn eind april geïnterviewd over het verdrag en over de waarde van erfgoed voor de samenleving en vrijwilligersinitiatieven. Dit omdat het Tempel | Kerk Museum geheel op vrijwilligersinitiatief tot stand is gekomen en door vrijwilligers beheerd en georganiseerd wordt.

De contacten met de Gemeente Overbetuwe kregen in 2021 een nieuwe impuls. Het aantreden van een nieuwe beleidsmedewerker Erfgoed en het verkrijgen van de UNESCO Werelderfgoedstatus van de Limes leidden tot regelmatig contact. En tot samenwerking bij de organisatie van de Romeinendag in oktober. Ook de contacten met historische vereniging Marithaime en Centrum Management Elst kunnen in dit verband genoemd worden.

Via Roel Kramer van Erfgoed Gelderland kwam begin 2021 het verzoek of het Tempel | Kerk Museum gelegenheid zag een viertal studenten van de Radboud Universiteit te begeleiden in een deel van hun studie, een Minor genaamd Denktank. Het bestuur verwoordde een opdracht over toegankelijkheid en zichtbaarheid van het museum voor de samenleving. De studenten formuleerden na gesprekken met diverse interne en externe partijen een advies en gaven tips over hoe het museum zichtbaar(der) kan worden door fysieke aanpassingen en via online kanalen.

10. Collectie en beheer

2021 was wat betreft de collectie en het beheer een relatief rustig jaar. Een drietal vrijwilligers is aan de slag gegaan om de beschrijving van de collectie, van het erfgoed en die van het monumentale Grote Kerk te actualiseren en te verbreden. Het resultaat is een omvangrijke Collectiegids voor vrijwilligers. Deze zal begin 2022 digitaal uitgereikt worden aan de museumcommissie.

2000 jaar Cultusplaats Elst

COLLECTIEGIDS

Beschrijving met achtergrondinformatie van
- de museumcollectie
- het onroerend erfgoed
- de monumentale Grote Kerk

Van dr. Jan Brouwer, historicus uit Elst, mocht het museum een aantal boeken, tijdschriftartikelen en oude ansichten ontvangen. De Werelderfgoedstatus was een goede gelegenheid om het museum er blij mee te maken, meende hij.

Het registratiesysteem Adlib "Museum Lite 4.1", waarin de objecten van het museum zijn ondergebracht, wordt niet meer ondersteund. Door de werkgroep Presentatie & Registratie is gekeken naar de vernieuwde software. De kosten daarvoor blijken relatief hoog. Alternatieven voor registratie en beschrijving van de collectie worden onderzocht. Een keuze wordt komend jaar verwacht.

Als vervolg op eerdere contacten en na een misgelopen informatiebijeenkomst voor kleinere musea over mogelijkheden voor digitale presentaties, zijn met Erfgoed Gelderland afspraken gemaakt om in 2022 speciaal voor het Tempel | Kerk Museum over dit onderwerp te komen presenteren.

De hoge muur van de cella van de tweede Gallo-Romeinse tempel is sinds eind 2021 beschermd door een trapeuning. Bezoekers van het museum kunnen nu veiliger de trap aflopen naar onder meer de fundamenteën van tempel I. Het risico van beschadiging van het erfgoed is hiermee beperkt.

11. Toekomst Grote Kerk

De Protestantse Gemeente Elst heeft in 2021 stappen genomen om haar plannen verder te ontwikkelen om de Grote Kerk zo aan te passen dat het gebouw geschikt is voor eigentijdse vieringen en een meer multifunctioneel gebruik. Daarbij wordt ook de omgeving van het monument meegenomen. In maart startte het selectieproces voor een architectenbureau. De selectiegesprekken resulteerden in de beslissing dat het proces wordt voortgezet met Buro Stiel. De museumcommissie werd in de selectiecommissie vertegenwoordigd door de voorzitter van de museumcommissie.

De selectiecommissie is doorgegaan als werkgroep “Toekomst Grote Kerk”. In de werkgroep wordt samen met de architect verder gewerkt aan een masterschetsplan voor de omgeving van de Grote Kerk en een schetsplan voor de kerk zelf. In 2021 vonden zes overleggen plaats. De architecten zijn rondgeleid in het museum. De museumcommissie waardeert het feit dat zij vanaf het begin in de plannen wordt betrokken.

12. Een kijkje naar 2022

Vooruitkijkend naar 2022 gaat het Tempel | Kerk Museum Elst opnieuw een bijzonder jaar tegemoet. Vooralsnog heeft corona greep op de perspectieven en is niet duidelijk wanneer het museum weer opengesteld kan worden voor bezoekers. Desalniettemin zijn er, naast continuïteit van reguliere werkzaamheden, kleinere én omvangrijke plannen:

- De besprekingen van toekomstscenario's voor het museum worden voortgezet. Samen met de kerkrentmeesters zal hier beleid op gemaakt worden. Dat is noodzakelijk voor de verbouwplannen voor de Grote Kerk en de toekomstige inrichting van het museum.
- De UNESCO-Werelderfgoedstatus zal naar verwachting zorgen voor een intensievere samenwerking in de regio en ook op lokaal niveau. Het is het plan om alle interessante Romeinse “locaties” in de regio in samenhang aan het publiek onder de aandacht te brengen.

In 2022 wordt algemeen aan besteed aan de Romeinen en de Limes. Lokaal verwachten we opnieuw een “Romeinenendag”. Dat geeft alle kans op het ontwikkelen van plannen door de gemeente Overbetuwe om Elst en haar zeer oude geschiedenis meer bekendheid te geven. Het zal voor het Tempel | Kerk Museum een voortzetting van samenwerking met de gemeente Overbetuwe, Marithaime en het Centrum-management Elst inhouden, waarbij ieder naar vermogen bijdraagt.

- Het museum verruimt in 2022 de reguliere openingstijden. Hierdoor wordt het voor bezoekers gemakkelijker er “zomaar” een bezoek te brengen. In de periode april tot en met oktober is het elke zaterdagmiddag van 13.30-16.30 uur open. En in juli en augustus ook op zondagmiddag. Van 1 november tot eind maart is het museum elke 1^e zaterdag van de maand geopend.
- De diverse werkgroepen van de museumcommissie hebben hun specifieke werkzaamheden en plannen voor 2022.

De werkgroep Educatie regelt educatieve en gezinsactiviteiten en voert deze uit. Zij onderzoekt onder meer hoe een museumbezoek een vast

onderdeel van het programma van basisscholen in de Gemeente Overbetuwe kan worden.

De werkgroep Facilitair buigt zich over het vraagstuk van goed erfgoedbeheer.

De werkgroep Presentatie en Registratie (Collectiebeheer), die zorgdraagt voor de collectie, zal een keuze voorleggen aan de museumcommissie ten aanzien van digitale registratie en presentatie van de collectie.

De Werkgroep PR en Communicatie gaat opnieuw zorgen voor regelmatige berichten over de activiteiten in en van het museum. Daartoe worden mogelijkheden voor specifieke online en fysieke benaderingen en brochures bekeken.

De werkgroep Vrijwilligerszaken zal zich blijvend bezighouden met alles wat nodig is om vrijwilligers te werven, te boeien en te binden. In 2022 zullen er – waar mogelijk – diverse scholingsmomenten voor de vrijwilligers georganiseerd worden en zullen er naar verwachting zes tot acht rondzendmappen met tijdschriften rondgaan.

- En natuurlijk en vooral: de gidsen hopen, ondanks de beperkingen die corona met zich meebrengt, veel bezoekers te kunnen ontvangen en vele mooie rondleidingen te gaan verzorgen! Want het unieke erfgoed (uit de Romeinse tijd én de vele perioden erna) is de moeite waard om goed te beheren én onder de aandacht te brengen!

Elst, januari 2022

Anneke Manche, voorzitter

Ulbe Sijbesma, penningmeester

Karin Besjes-de Bock, secretaris

Met dank aan de verschillende werkgroepen voor hun bijdragen.

Foto's: Museumcommissie, Henk Kiestra en Jan Adelaar